

své profese na různých stupních řízení. V r. 1913 **H. Fayol** definoval ve své práci *Industrial and general Administration* 5 administrativních funkcí: plánování, organizování, vydávání příkazů, koordinaci a kontrolu. Toto členění **L. F. Urwick** rozšířil o zkoumání a komunikaci. Dnes se převážně uvádějí 4 funkce: **1.** plánování – proces definice cílů, stanovování úkolů, identifikace činností k jejich splnění; **2.** organizování – dělba práce a koordinace činností nutných k dosažení cílů; **3.** vedení lidí – proces usměrňování činností lidí k úspěšnému splnění stanovených úloh a uspokojení jejich potřeb; **4.** kontrola – průběžné sledování výsledků činností, jejich srovnávání s cíli a vyrovnávání odchylek. **H. Mintzberg** alternativně vymezuje 10 funkcí manažera, rozdělených do 3 skupin. První se týká manažera jako interpersonálního představitele – jeho symbolické role hlavy organizace nebo útvaru, spočívající v převážně rutinních úlohách soc. a legální povahy; jako vedoucího (vůdce) s odpovědností za motivaci a aktivizaci podřízených, za obsazování pracovních míst, za výchovu, kvalifikaci a rozvoj; jako styčné osoby, která vytváří a udržuje síť vnějších kontaktů, jež poskytují informace, laskavosti a úsluhy. Do druhé skupiny patří funkce informační: manažer působí jako monitor – vyhledává, přijímá a vyhodnocuje rozmanité informace, nutné k porozumění organizace a jejího okolí; jako informátor rozšiřuje získané informace mezi jiné členy organizace; jako mluvčí předává informace vně organizace. Třetí skupinu tvoří **f.m.** rozhodovací: manažer je podnikatelem – systematicky vyhledává příležitosti vně i uvnitř organizace a iniciuje projekty a akce ke zlepšení její činnosti a efektivity; působí jako tlumič nárazů – absorbuje a zvládá vnější turbulence ohrožující chod organizace a přijímání korektivních akcí; je distributorem zdrojů, tzn. provádí alokace organizačních hmotných i nehmotných zdrojů, rozhoduje; je vyjednavčem, zvládá konflikty, reprezentuje organizaci při vnějších jednáních.

A: managerial functions F: fonction directoriale, fonction des managers N: Leitungsfunktion I: mansioni manageriali

Lit.: *Drucker, P. F.: Management: Tasks, Responsibilities, and Practices. New York 1973; Drucker, P. F.: Managing in Turbulent Times. New York 1980; Fayol, H.: Základy správy všeobecné a správy podniků. Praha 1930; Mintzberg, H.: The Nature of Managerial Work. New York 1973; Mintzberg, H.: The Manager's Job: Folklore and Fact. Harvard Business Review, 1975; Peters, T. J. – Waterman, R. H. Jr.: In Search of Excellence: Lessons from America's Best-Run Companies. New York 1982; Vodáček, L. – Vodáčková, C.: Management na prahu 90. let. Praha 1991.*

Čak

funkce manifestní – zamýšlený, vědomý, příp. veř. prezentovaný předpokládaný důsledek určitého lidského jednání. Pojem zavedl **R. K. Merton**, aby odlišil záměrnou

a nezáměrnou složku efektů lidských rozhodnutí, motivací, ale především činností. **F.m.** jsou zamýšlené důsledky těchto činností, které si daná instituce, organizace, skupina nebo jedinec předsevzali vykonávat. **F.m.** činnosti fotbalového týmu je vyhrávat fotbalové zápasy s jinými týmy. Kromě zamýšlených efektů může mít daná aktivita i efekty nezamýšlené, tzv. latentní (viz → **funkce latentní**). V tomto případě třeba utužování přátelských vztahů (latentní → **euFunkce**) nebo nelegální podnikání v oblasti vrcholového sportu (latentní → **dysFunkce**). Analýza **f.m.** je velice podstatná při zkoumání institucí a organizací, protože umožňuje zjistit rozpory mezi proklamovanými a skutečnými, utajovanými cíli.

A: manifest function F: fonction manifeste N: manifestation I: dritte Funktion I: funzione manifesta

Lit.: viz → **funkce**.

funkce řízení viz **funkce manažerské**

funkcionalismus viz **antropologie funkcionalismus, funkcionalismus strukturální, kauzalita sociální, kontakt kulturní, postmodernismus**

funkcionalismus sociologický viz **funkcionalismus strukturální**

funkcionalismus strukturální – též **funkcionalismus strukturální, funkcionalismus sociologický** – je jedním z nejdůležitějších, současně však také nejkontroverznějších směrů s-gie 20. st., jehož zákl. teze lze shrnout takto: **1.** společnost je třeba nahlížet jako na celek (viz → **holismus**); **2.** jednotlivé prvky (elementy, subsystemy) jsou ve vzájemných vztazích a plní vůči sobě navzájem a vůči celku určité → **funkce**; **3.** tyto funkce mohou být pozitivní (viz → **euFunkce**) nebo negativní (viz → **dysFunkce**), záměrné (→ **funkce manifestní**) nebo nezamýšlené (→ **funkce latentní**); **4.** lidský soc. systém se snaží minimalizovat změny prostřednictvím **adjustace** a kontroly a směřuje ke stavu dynamické → **sociální rovnováhy**; **5.** této rovnováhy je dosaženo prostřednictvím subsystemů (plněním funkcí) a tím, že jednotliví členové společnosti podřizují hodnotovému systému společnosti dobrovolně (→ **socializaci**) nebo prostřednictvím různých forem soc. nátlaku (→ **sociální kontrola**); **6.** hodnotový systém zakládá pravidla chování, které nelze vysvětlit z toho, co individua zamýšlejí nebo chtějí, ale která jsou základem hodnotového → **konsensu**, jež pro integraci systému rozhodující; **7.** změny v systému probíhají graduálně, adjustativně, nikoliv revolučně; **8.** změny mají zdroj v potřebě přizpůsobit se extrasytému, tj. změně, v růstu strukturální a funkční diference

v invenci a inovaci; **9.** systémy se jako celky udržují bez ohledu na změny individ. skladby; **10.** protože systémy jsou složeny z mnoha elementů, jež jsou ve složitých vztazích, nelze určit monokauzální řetězce a →**kauzální analýzu** je nutné částečně nahradit, částečně doplnit →**analýzou funkcionální**. Funkcionalistické postuláty či předpoklady se v různých vývojových etapách měnily jak z hlediska významu jim přiřádaného, tak z hlediska konkrétních formulací – některé byly doplňovány, jiné modifikovány a ještě jiné opuštěny. Dokonce neexistuje ani úplná jednota v označení směru, který máme na mysli: někdy se ve stejném významu jako o **f.s.** mluví o **funkcionálním strukturalismu** (což je nejobvyklejší jazykový úzus, na který se odvolává i **T. Parsons**), →**strukturalismu** (**J. Piaget**) nebo jen **funkcionalismu** (**Ruth A. Wallacová, A. Wolf**), funkcionální teorii (**J. H. Turner**), metodě (**P. Sztopka**) nebo funkcionální či strukturální analýze soc. systémů (**J. Klofáč, V. Tlustý, P. Sztopka**). Ve všech případech jde nicméně o tentýž směr, který vychází z těžce tradice a má tytéž hlavní reprezentanty – **Talcotta Parsonse** a **Robertu K. Mertona**. **Parsons** konstatoval (1975), že zdomácnělé označení **f.s.** se zdá stále méně vhodné zejm. proto, že všechny zákl. pojmy klasického **f.s.** byly redefinovány. Dnes je podle **Parsonse** funkce součástí systémové analýzy a pojmy struktury a procesu pouze označují, které prvky systému jsou stabilní a statické, které proměnlivé a dynamické.

Vývoj **f.s.** lze rozdělit do 5 etap: **1.** předchůdci **f.s.** v dějinách s-gie a v jiných oborech; **2.** formulace klasického **f.s.** v díle **T. Parsonse**; **3.** revize postulátů klasického **f.s.** a funkcionalistické antropologie v díle **R. K. Mertona**; **4.** kritika a korekce **f.s.** v 60. a 70. l.; **5.** parsonsovská renesance v 80. l. První formulace, které znějí funkcionalisticky, lze najít už u **A. Comta**. Tvrdí se dokonce, že některé spisy **Marxovy** jsou funkcionalističtější než celý **Parsons**. Nicméně první explicitní formulace lze najít až u **H. Spencera**, který na základě biol. analogie odvodil teze, že složitost systému vede k diferenciaci a diferenciaci je diferenciací funkcí a že změna jedné části systému vyvolává systémovou změnu části jiné. **É. Durkheim** položil základy vědomé funkcionální analýzy v s-gii, když jasně rozlišil analýzu funkcionální a kauzální a když spojil funkci s potřebou. Rané práce **Durkheimovy** ještě vycházejí z biol. analogií. V nich nacházíme formulace, že společnost má funkcionální potřeby a že rozlišení patologického a normálního je možné právě podle toho, které potřeby a jak jsou nebo nejsou saturovány. Později z obav z teleologie tyto analogie opouští a formuluje požadavek rozlišení příčiny, která jev vyvolává, a funkce, kterou jev plní. Kromě vlastních s-gických zdrojů navázal **f.s.** také na in-

spirace →**funkcionalistické antropologie** (**B. Malinowski, A. R. Radcliffe-Brown** aj.). Funkcionalistické ideje lze ovšem najít také u některých význam. psychologů (**W. James, J. Dewey, H. Carr, J. R. Angell**) a v právních teoriích (**R. Pound, K. Llewellyn** aj.).

Vlastní **f.s.** je spojen s dílem **T. Parsonse**, které má dvě podstatné, vzájemně propojené složky: teorii soc. činnosti a teorii soc. systému. V teorii soc. činnosti vyšel **T. Parsons** z detailního studia evrop. s-gické tradice (viz →**utilitarismus**, darwinismus, **Durkheim, Marx, M. Weber, V. Pareto**) a její teor. základy položil v *The Structure of Social Action* (1937). Sociální či **společenská činnost** je takové chování, které je orientováno k dosažení cíle, je normativně určeno a probíhá v určité situaci. Činnost je motivovaná a →**motivace** zahrnuje: **a)** moment kognitivní, kdy individuum definuje situaci vzhledem k sobě, **b)** katectickou orientaci, která vyjadřuje vztah mezi individuem a cílem jednání z hlediska uspokojení potřeb, **c)** hodnotící element, který představuje výběr mezi různými objekty uspokojení potřeby. Soc. →**jednání** probíhá podle ustálených vzorců (patterns). Konkrétní **vzorec jednání** je výsledkem rozhodnutí, které každá osoba provádí (podvědomě) podle 5 dichotomických alternativ, tzv. proměnných vzorců: **1.** afektivita – afektivní neutralita; **2.** orientace na sebe – orientace na kolektivitu; **3.** univerzalizmus – partikularismus; **4.** askripce – výkon; **5.** neurčenost – určitost. Volba mezi proměnnými (alternativami) je podmíněna situací a zejm. normativním systémem. Detailní rozbor s řadou analytických případů podává spis *The Social System* (1950). **Parsonsově** teorii se vytýkalo, že je ahistorická (jednání probíhá vždycky podle téhož vzorce) a voluntaristická (přecenění volní složky v jednání). Význ. složkou **Parsonsovy** teorie je tzv. koncepce **AGIL**, podle níž lze každý →**sociální systém** situovat do prostoru se dvěma souřadnicemi: „vnitřní – vnější“ (systém se orientuje buď na události vnějšího prostředí, nebo na vlastní problémy), „instrumentální – konzumní“ (systém se orientuje na momentální potřeby a aktuálně dostupné prostředky nebo na dlouhodobé potřeby). Pak lze každý systém zobrazit ve čtyřech sektorech, z nichž každý představuje jeden z problémů, který je spojen s přežitím systému (**funkcionální imperativy**): **A** – adaptace, tj. problém opatrování zdrojů z prostředí (ekon. subsystem), **G** – cíle, tj. mobilizace zdrojů a energií k dosahování systémových cílů a ustavení priorit mezi nimi (polit. subsystem), **I** – integrace, tj. potřeba koordinovat, přizpůsobit, regulovat vztahy mezi různými aktéry uvnitř systému prostřednictvím implementace norem (právní instituce) a **L** – udržování vzorců (latent pattern maintenance), tj. nezbytnost motivovat aktéry k výkonu rolí pro systém nezbytných a potřeba mít k dispozici me-

chanismus řízení vnitřního napětí v systému (výchovný a náb. subsystém a rodina). Nejen soc. systém jako celek, ale každý subsystém řeší stejnou čtveřici problémů (např. rodina, právní řád apod.). *Parsons* neztotožňuje soc. systém a společnost. → **Společnost** je pro něj typem soc. systému, který ve vztahu ke svému prostředí dosahuje nejvyšší úrovně soběstačnosti (self-sufficiency). Soc. systém může být v tomto kontextu členěn ještě jinak, a to analyticky na tzv. fyzický systém (problém vzácnosti zdrojů – funkcionální nezbytnost adaptace, dislokace lidí a zdrojů), kult. systém (problém harmonické koexistence, funkcionální nezbytnost dosahování cílů a adaptace a integrace) a osobnostní systém (problém osvojení kult. determinovaných vzorců chování – statusů a rolí, socializace jako problém proměny nesocializovaného individua v jedince schopného plnit role). V druhé fázi své tvůrčí činnosti se *Parsons* snažil zbavit svou teor. soustavu přílišné státnosti, a vypracoval proto schéma soc. evoluce, které mělo být kompatibilní s dosavadním systémem (tzv. paradigma vývojové změny založené na koncepci zvyšování adaptivní schopnosti systému prostřednictvím diferenciací).

Klasický f.s. a antropol. funkcionalismus podstatně revidoval *R. K. Merton*, a to zejm.: **1.** kritikou pojetí funkcionálních nezbytností; **2.** zavedením pojmu eufunkce a dysfunkce; **3.** rozlišením manifestních a latentních funkcí; **4.** koncepcí → **teorie středního dosahu** (korekce přílišných ambicí parsonsovského f.s. konstruovat zcela univerzální teorii společnosti). *Merton* položil těžiště svého přístupu do teze, že jádrem funkcionální analýzy je dostatečně empir. ověřený předpoklad, že týž jev (soc. subsystém, skupina, instituce) může plnit různé funkce a tatož funkce může být plněna různými jevy. Tento postulát tzv. funkcionálních alternativ je pro revidovaný f.s. podstatný. *Merton* sice neopouští předpoklad, že existují funkcionální nezbytnosti či předpoklady (prerequisites), ale modifikuje jej tím, že nepřipouští jednoznačnou vazbu: jedna funkce – jedna instituce. Např. výchovnou funkci (výchova sama je funkcionální nezbytnost) může plnit rodina i útulek, škola i náb. instituce apod. F.s. byl ostře kritizován po celou dobu svého vznikání a zejm. po celou dobu, kdy byl dominantním směrem záp. teor. s-gie. Kritikové f.s. vytýkali zejm. státnost, teleologii, tautologičnost, abstraktnost, ahistoričnost, upřílišenou ambicióznost, redukci teorie na pouhé pojmosloví (*G. C. Homans*), práci s netestovatelnými hypotézami, přecenění rovnováhy a řádu na úkor konfliktu, polit. konzervativnost, absenci smyslu pro dialektiku (*Pierre L. van Den Berghe*) atd. Mezi kritiky byli ovšem stejně tak radikálové (*Ch. V. Mills*, pro něhož je *Parsonsova* velká teorie ztělesněním celého úpadku záp. s-gie, podobně *A. W. Gouldner* a samozřejmě mar-

xisté), jako konzervativci (pro *K. R. Poppera* je idea osudovosti přítomna stejně silně v marxismu jako ve f.s.), teoretikové jako empirici.

Je nesporné, že f.s. přispěl nejen k rozvoji s-gické teorie a pojmové přesnosti, ale i k rozpracování řady konkrétních témat: první skutečně vlivnou studií koncipovanou v duchu f.s. byla stať *K. Davise* a *W. E. Moora* o funkcionální nezbytnosti stratifikace (1945). *Parsons* sám se zabýval např. profesionální strukturou, právní profesí, fašismem, propagandou a soc. kontrolou, náboženstvím, kontrolovanou institucionální změnou (*Essays in Sociological Theory*, 1949 a 1954), psychoanalýzou, zdravím a nemocí, životním cyklem, vztahem charakteru a společnosti (*Social Structure and Personality*, 1964), s-gií vědění, moderními intelektuály, volebním systémem, černošskou otázkou, křesťanstvím (*Sociological Theory and Modern Society*, 1967). *Merton* se zabýval teorií referenčních skupin, sociologií vědy, dějinami vědy atd. Dost zajímavý je vztah mezi f.s. a marxismem: přes verbální odmítání f.s. existovala paradoxní, ale výrazná podobnost mezi → **sociologií marxistickou** a f.s. v jeho velmi statické podobě. Na Západě byly učiněny pokusy konstituovat marx. funkcionalismus. V bývalém Československu se analýzou f.s. věcně a zasvěceně zabývali v 60. l. *V. Tlustý*, *J. Kyselý* a *Z. Strmiska*. Dnes jsou velmi silné pokusy o oživení parsonsovských idejí v kontextu oživeného zájmu o systémový přístup k soc. skutečnosti (*J. Alexander*, *R. Munch*, *N. Luhmann* aj.).

A: structural functionalism F: fonctionnalisme structural N: strukturaler Funktionalismus I: struttural-funzionalismo

Lit.: *Johnson, B.*: Functionalism in Modern Sociology: Understanding Talcott Parsons. Morristown 1975; *Klofáč, J. – Tlustý, V.*: Soudobá sociologie I. Praha 1965; *Munch, R.*: Parsonian Theory Today. In: *Giddens, A. – Turner, J. H.*: Social Theory Today. Stanford 1987; *Parsons, T.*: (1966) Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení. Praha 1971.

Pet

futurismus – (z lat. futurum = budoucí) – uměl. a zčásti soc. → **hnutí** s výraznou polit. komponentou. Vznik f. se odvozuje od vydání prvních manifestů v Itálii v r. 1909 a v Rusku v r. 1912. Do jiných zemí se f. nerozšířil, i když jeho vliv lze najít v řadě pozdějších uměl. hnutí a směrů, zejm. v → **dadajismu** a v → **surrealismu**, v konstruktivismu a v různých abstraktivistických směrech. Výraznými uměl. osobnostmi a zároveň ideology it. f. jsou *F. T. Marinetti*, *V. Boccioni* a *C. D. Carra*, v Rusku je to hlavně *V. Majakovskij*. V Itálii se f. zrodil z rozhořčeného protestu proti oficiálnímu, akademickému umění, konzervativní, zatuchlé spol. atmosféře i „humanitářskému“ soc. verismu. Zde vznikl revoltující, destrující duch → **umě-**